

В. К. Хільчевський

Дон

ДОН – річка у Європейській частині РФ (басейн [Азовського моря](#)). Частина басейну Д. охоплює Сх. Україну. В антич. джерелах відомий під назвою Танаїс. Довж. 1870 км, пл. бас. 422 500 км². Бере початок на Сх. схилах Середньорос. височини поблизу м. Новомосковськ Тульської обл., впадає в Таганроз. затоку Азов. моря у межах Ростов. обл., утворюючи дельту пл. 340 км². Д. та Кубань формують осн. річк. стік до Азов. моря. Д. – типова рівнинна річка з серед. похилом 0,1‰. У верх. течії долина асиметрична (шир. від 0,5–0,8 км до 6–7 км) з високим (до 90 м) розчленованим правим берегом. Ширина русла змінюється від 25–40 м до 100–150 м. У серед. течії (до м. Калач-на-Дону Волгогр. обл.) шир. долини досягає 15 км, русла – 150–350 м. Нижній Д. (від м. Калач-на-Дону до гирла) тече широкою (11–25 км) меандруючою долиною, ширина русла – 400–600 м. Головні притоки: праві – *Сіверський Донець*, Сосна; ліві – Воронеж, Бітюг, Хопер, Іловля, Сал, Манич. Живлення сніг. (67 %) та підзем. (30 %) водами. Після спорудження 1952 греблі Цимлян. ГЕС змінився водний режим Д.: зменшився річний стік (від 27,6 до 22,6 км³), змінився його сезон. розподіл. Середня витрата води – 935 м³/сек., середня мінералізація – 650 мг/дм³. Малі ухили в пониззі ріки зумовлюють дуже малу швидк. течії. Замерзає Д. у верхів'ї на поч. листопада, у ниж. течії – на поч. грудня, скресає відповідно в середині квітня та наприкінці березня. Навігацій. період триває 240–250 днів. Судноплавний від гирла до м. Ліски Воронеж. обл. (1355 км). Волго-Дон. канал (спорудж. 1952, довж. 101 км) сполучає Д. з Балтій., Білим і Каспій. морями. Осн. порти: Ліски, Калач-на-Дону, Волгодонськ (Ростов. обл.), Ростов-на-Дону, Азов (Ростов. обл.). Д. має велике значення для пром. і госп.-питного водопостачання, зрошення та рибальства (судак, лящ, сазан, чехонь, донські оселедці, осетер і севрюга).

У пониззі Д. – укр. етнічні острови поза межами суціль. укр. етніч. території. Вже у 1 тис. до н. е. Д. був важливим торг. шляхом до Приазов'я. У гирлі Д. в 4–3 ст. до н. е. на місці сучас. Азова виникла грец. колонія Танаїс (у 14–16 ст. – генуезька Тана), яка вела торгівлю з антич.

колоніями Криму і Таман. п-ова. На поч. 1 тис. н. е. пониззям Д. пролягав шлях, яким проходили орди гунів, пізніше тут виникли поселення антів. У 7–8 ст. нижній і середній Д. перебував під владою хазар. Угри і печеніги витіснили слов'ян. населення у його верхів'я. Від 11 ст. в р-ні нижнього Дону були кочів'я половців, від 13 ст. ця тер. зазнала спустошень від монголо-татар. Золотої Орди. Від 15 ст. на Д. виникли поселення козаків (у 15 ст. утвор. донське козацтво): на серед. Д. домінували переселенці з моск.-рязан. прикордоння, на нижньому – з укр. етніч. земель. У 17 ст. ці землі – опорна база селян. повстань на чолі з С. Разіним, на поч. 18 ст. – Булавін. повстання (1707–09). У 18 ст. розпочалося планомірне заселення краю селянами. Становлення гірничої промисловості і розбудова міст призвели до формування пром. р-ну – Донбасу (сучасна тер. центр. частини Донец., Пд. Зх. Луган. обл. та Пн. Зх. Ростов. обл.), який став одним із центрів робітн. руху. Під час воен. дій 1918–20 на цих землях відбувалася запекла боротьба більшовиків з козацтвом, майстерно змальована М. Шолоховим у романі-епопеї «Тихий Дон» (у 4-х кн., 1928–40). Під час 2-ї світової війни на Д. відбувалися жорстокі бої, особливо у ході Сталінгр. битви (1942–43).

Рекомендована література

1. Природные ресурсы Русской равнины в прошлом, настоящем и будущем. Москва, 1976.

Бібліографічний опис:

Дон / В. К. Хільчевський // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2008. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-20766>

2001-2024 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).